

Peter Svetina
Univerza v Celovcu

MLADINSKA KNIŽEVNOST IN KRŠČANSTVO ali zakaj se komu kaj upira

Prispevek tematizira problematiko vedno znova perečega problema sprejemanja oziroma odklanjanja nekaterih knjig, predpisanih za nacionalno tekmovanje iz materinščine. Osrednji del prispevka se posveča vprašanju vzgojnosti v slovenski (mladinski) literaturi 19. stoletja (Stranič, Cigler, Slomšek) ter Stritarjevi kritiki vzgojno zastavljenih literarnih likov. Članek opozori na razvoj slovenske mladinske literature v času med obema vojnama, ki izstopi iz konteksta vzgojne in nabožne literature, a vseeno tematizira krščanski svet. Večji del te literature (in seveda s tem povezan razvoj) po drugi svetovni vojni ne dobi mesta v literarnem kanonu. Avtor je mnenja, da je morda lahko prav prekinjeni razvoj dela mladinske literature po drugi vojni eden od razlogov za vedno znova ponavljajoče se polemike ob izborih knjig za tekmovanje iz materinščine.

The article thematizes the issue of the recurrently pressing problem of approval and, respectively, refusal of certain books, making obligatory reading at the national competition in the command of mother tongue. The emphasis is on the issue of educationality of the Slovene (children's) literature of the 19th century (Stranič, Cigler, Slomšek) and on Stritar's critique of educationally conceived literary characters. The article deals with the history of Slovene children's literature in the period between the two world wars which does not comply with the context of educational and pious literature, although it thematizes the Christian world. A major part of this literary genre was not listed into the literary canon after the World War Two. The author believes that the interrupted development of part of children's literature after the Second World War may have contributed to the continuously recurring debates on book selections for the mother tongue competitions.

Književnost za mladino je na Slovenskem začela nastajati iz verskih in pedagoških nagibov. Sprva pri protestantih, nato pri katoličanih. Od prve polovice 19. stoletja naprej lahko govorimo o vse intenzivnejšem (in kontinuiranem) pisanju knjig za otroke in mladino.

V knjižici *Pesme za kmete ino mlade ljudi*, ki jo je leta 1821 objavil primorski duhovnik Valentin Stanič, sta jasno razvidni obe pobudi. *Jutranja pesem* nagovarja bralca k pobožni molitvi, v *Pesmi deklice, katera je v šolo hodila*, pa učenka sama pripoveduje o prepotrebosti šolanja:

Čast Bogu! Se gozd razmeva,
zver rujove hvalo mu!

Duša poj v' začetku dneva
Alelujo stvarniku!
(*Jutranja pesem*, Stanič 1971: 43)

Sim v' šolo hodila, * vučila terdo,
kar znam bi ne dala * za lepo zlato!
Kaj nuca lepota, * denarji, blago,
če v' serci in glavi * pa prazno bi blo.
(*Pesem deklice, katera je v šolo hodila*, Stanič 1971: 65)

V zavesti sodobnega bralca pa sta iz prve polovice 19. stoletja zagotovo bolj prisotni Ciglerjeva povest *Sreča v nesreči* (1836), ki ni bila namenjena samo mladini, ter Slomškova dokaj obsežna knjiga *Blaže in Nežica v nedeljski šoli* (prvič je izšla leta 1842).

Cigler v povesti popisuje življenjske usode treh Svetinov, očeta in dveh sinov, nekje ob robu je v zgodbo vpletena tudi mama Neža, ki pa v pripovedi nima osrednejšega mesta. Vsi trije Svetini, vseskozi stanovitni in pobožni, se skozi pripoved povzpnejo po socialni lestevici in na koncu se na silo ločena družina spet snide. Sporočilo povesti je, da so stanovitnost, poštenost, skromnost in vera v Boga temelj tuzemske in onstranske sreče. Oba sinova in oče Svetin so zgledni junaki, ki v vseh preizkušnjah ostajo stanovitni in pobožni. Njihov govor in njihov notranji monolog je tudi v najtežjih trenutkih zbran in duhovno (tudi jezikovno) privzdignjen:

Ko je Svetin to obsodbo [obsojen je bil k smrti, s sekiro mu bo najprej odsekana desna roka, nato pa še glava, op. P. S.] slišal, ga je obšla smrtna bridkost. Skoraj je omedlel od strahu; ves prepaden ni vedel, kam bi oči obrnil. V sodni hiši je bila na steni podoba Jezusa, na križ pribitega, pred katero so prisegli, kadar je bilo prisegati treba. V to podobo milo pogleda in v srcu reče: »O Jezus! Ti si zame veliko več prestal, ki si bil bolj čist ko sonce; tebi k časti hočem svojo muko pretrpeti. Ti sam veš, da sem nedolžen v tej reči, v kateri me sodijo. Daj mi milost, da ne omagam, ampak do konca v tvoji ljubezni stanoviten ostanem. O, Jezus, kmalu upam k tebi priti.« (Cigler 1977: 65)

Anton Martin Slomšek je knjigo *Blaže in Nežica v nedeljski šoli* zasnoval kot učbenik. Lekcije iz pisanja, računstva, astronomije, sadjereje, higijene, geografije, zgodovine, lekcijo o človekovem telesu in duši itn. je postavil v okvirno družinsko zgodbo, ki je silno podobna zgodbi Ciglerjevih Svetinov. Je pa okvirna pripoved pravzaprav zares le okvir, v katerega je avtor vstavil osrednja sporočila: to so napatki in nauki za vsakodnevno življenje, pa tudi vzgojni nauki za mladino. Zlasti nauki, kako naj se mladina vede do staršev, učiteljev in do Boga. Vloge med moškim in žensko pa so porazdeljene tradicionalno:

Vsako jutro ženske postelev popravijo, čedno pogernejo, hišo pred kosilom pometejo, prah iz mize, klopi in stolov pobrišejo, ter vsako stvar v kraj postavijo, da vsakdor, ki k hiši pride, lahko spozna, da so ženske kaj vredne. (Slomšek 1991: 53)

Moških skerb naj bo, da se po prebivalnici hitro popravi, kar se potere, p: stoli, klopi i.t.d. (Slomšek 1991: 54)

Med pisanjem gospod kaplan v šolo pridejo, in pohvalijo šolarje, rekoč: »Po vsi pravici čedno pišete; pa vam povem, da bi ne bilo prav, lapo pisati, pri domačiji pa vse nesnažno imeti, in če bi dekleta raj za pero prijele kakor za metlo. (Slomšek 1857: 50)

Zlasti v Ciglerjevi povesti in Slomškovem učbeniku, ki sta ostala živi v slovenskem duhovnem obzorju do danes, so krščanski nauki zelo jasno izraženi, očitno je, da je tendenca v obeh delih mladino s pomočjo literarnih likov (s pomočjo njihovih del in njihovega govora) pa s pomočjo (krščanskih) naukov vzgajati v dobre ljudi, v dobre kristijane. Ob krščanskih naukih je bralec v Slomškovem učbeniku deležen tudi zelo praktičnih naukov, potrebnih za vsakdanje življenje, in osnovnih znanj za osebno razgledanost. Pri obeh delih lahko govorimo torej o nabožni (pojem nabožno razumem kot religiozno z didaktično tendenco) in poučni literaturi.

Tradicija nabožne in didaktične literature, namenjene mladini, se je z ustanovitvijo Mohorjeve družbe v Celovcu sredi 19. stoletja in z njeno kasnejšo založniško dejavnostjo, katere bistven del je bila knjižna zbirka Slovenske večernice, utrdila.

V tem duhovnem kontekstu je nastala tudi zbirka poučnih pripovedk z naslovom *Dragoljubci*, ki jo je leta 1879 (ne pri celovski Mohorjevi družbi, ampak v Ljubljani) izdal učitelj Ivan Tomšič. Knjižica je naletela na zalo kritično in odklonilno stališče enega od osrednjih slovenskih literarnih kritikov, Josipa Stritarja, ki je še istega leta v štirih nadaljevanjih (v *Pogovorih*) v *Zvonu* objavil kritiko Tomšičeve knjižice.

Svojo kritiko v 12. *Pogovoru* začenja Stritar s splošnimi pogledi na vzgojo:

To tako otemnelo božjo podobo bolj in bolj oživljati in izraževati v človeku, bolj in bolj podobnega delati ga Bogu, to je naloga odgoji, pravi dosledno vernik: isto, samo z drugimi besedami, zahteva od nje posvetni učenjak (v mislih imam pravega pedagoga), ki trdi, da je odgoji namen »očlovečevati« človeško stvar, ki je moralno še indiferentna; to je: razvijati in izobrazevati otroško dušo, da se bliža bolj in bolj vzoru, katerega smo si ustvarili o človeku. Ta človeški vzor je samo drugo ime za ono božjo podobo. (Stritar 1955: 280–281)

V 14. *Pogovoru* zapiše Stritar svoj pogled na podajanje moralnega nauka in razvoj zgodbe, namenjene mladini:

Svoje vere Kristus ni učil po katekizmu, na poglavja in paragrafe razdeljene; najbolj zvišene nauke svoje, zlasti one, kateri merijo bolj na srce, podajal je učencem svojim v prostih prilikah [...] Mladi duh je malo dovzeten za abstraktne nauke. Ako hočemo, da se kaka moralna resnica prime otroške duše, [...] treba ji dati primerno obliko, in ta oblika je: prilika, basen, povest. [...] Izmislim si zgodbo, krajšo ali daljšo, kakršna se mi zdi primerna, da daje podobo in življenje mojemu nauku. Ali ta zgodba bodi po vsem sama v sebi resnična, resnična v estetičnem smislu, to je taka, da bi se bila res lahko godila tako, kakor jo pripovedujem. Osebe njene naj bodejo posnete po življenju, mislijo naj, čutijo in govore kakor ljudje, katerim se gorka kri pretaka po žilah. (Stritar 1955: 286–287)

Tomšičevemu delu pa v nadaljevanju očita, da se ne dogaja »na realnih tleh, godi se v nekem idealnem svetu, v neki deveti deželi; tu je vse tako praznično, nedeljsko, tako arkadično; vsi ti otroci, kako so dobri, pridni in pametni, in kako lepo govore in od sile premodro! To so sami mladi Salomončki! Človeka je groza; kaj bodejo šele ti, ko pridejo v leta? – Licemerci, odgovarjam jaz, licemerci in licemerke stare mere, ki bodejo sebe slepili in druge in, ako bi bilo mogoče, tudi svojega stvarnika! [...] Ti otroci so tako strašno učeni in modri; samim sebi in drugim dajo tako lepe nauke, da bi se jih ne bilo sramovati duhovovnemu na leci. To je dobro, da ni takih otrok na svetu, žalostno, ako bi jih bilo!« Nato dodaja, da »[k]ar je neresnično, nenaravno, to ne more nikdar biti lepo.« (Stritar 1955:

288–289) Stritar se pridružuje Stormovemu mnenju, da je »Za mladino najboljše ravno dovolj dobro« in na koncu kritike zapiše svoja načela dobre mladinske literature še enkrat:

Merite naravnost v srce, v njem budite in gojite blage čute: ljubezen do narave, roditeljev, domovine, človeštva [...] zatirajte in trebite iz mladih src vse, kar je hudobno, surovo, podlo. A vse to brez suhoparnega in dolgočasnega moralizovanja in modrovanja! Resnica naj vas vodi povsod: naravo, svet, življenje kažite svojim mladim bralcem v pravi podobi [...] Ljudje in zlasti otroci v vaših spisih naj bodejo taki, kakršni res hodijo po zemlji. Sosebno vam priporočam otroke; mislijo naj vam in govore kakor otroci. (Stritar 1955: 294)

Omenil bi rad, da je tudi Stritar sam v svoja besedila za otroke vpletal religiozne motive: kristijan (Stritar) je kritiziral pogled kristijana (Tomšiča) in ga opozoril, da imajo literarni liki v literaturi avtonomno življenje, da v dobri literaturi za otroke niso zgolj neposredni nosilci in oznanjevalci avtorjeve oziroma pripovedovalčeve ideje.

Leto kasneje, 1880, ko je začel v *Vrtcu* (ki ga je urejal Ivan Tomšič!) izhajati ciklus *Otročje igre v pesencah*, med njimi pesmi *Cvilimož*, *Kadar otrok lovi luno in zvezde* idr. (ker so bila besedila podpisana z inicialko, še ni bilo povsem jasno, da je pesmi napisal Fran Levstik, bilo pa je to slutiti), je Stritar v *Zvonu* pesmim napisal navdušujočo kritiko. Hvali jezik, obliko, humor, hvali »otročarije«, da takih »še ni [...] bral v slovenskem jeziku. Milovanja vreden se mi zdi človek, kateri nima razuma in veselja za kaj takega. On ne ve, kaj je otrok, kaj je naivnost, kaj je zdravi, veseli humor! To so pravi biseri otroške poezije.« (Stritar 1956: 258) Izpovedovalčev svet se je v veliki meri otresel moraliziranja in poučnosti. Ni se ga seveda otresel povsem, tega niti ne bi mogli pričakovati, a v Levstikovih pesmih je otrok postal otrok, obnaša se kot otrok, izpovedovalec pa o njem in njegovih občutkih in dogodivščinah tudi piše na tak način, da ne verski nauki ne didaktičnost niso prevladujoči oziroma izstopajoči.

Očitno je torej, da se je v drugi polovici 19. stoletja ob nabožni in poučni literaturi za otroke in mladino pojavila tudi literatura, ki ni predvsem didaktična in ki religiozne motivike nujno ne tematizira oziroma jo tematizira na netendenciozen način (literatura z religioznimi elementi, ki pa ni nabožna literatura). Tak trend je pripisati verjetno vse pogostejšemu pojavljanju laičnih avtorjev (in kasneje tudi avtoric) mladinske literature.

In prav tovrstna literatura zavzema osrednji prostor slovenske mladinske književnosti od moderne (Otona Župančiča) do konca druge svetovne vojne. Značilno za to literaturo je, da jo pišejo tako laiki (Bogomir Magajna, Gustav Strniša, Anica Černež, Vida Jeraj, France Bevk, Josip Ribičič, Tone Seliškar, idr.) kot duhovniki (Fran Saleški Finžgar). Značilna je tudi žanrska, zlasti pa motivna in tematska pestrost. Iste avtorice in avtorji v času med obema vojnama tematizirajo tako humoristične kot pravljичne, socialne ali religiozne teme. Rekli bi, da so v tej literaturi zaživeli Stritarjevi pogledi na mladinsko literaturo, kakor jih je izrazil ob obeh omenjenih kritikah.

Bogomir Magajna vplete med zgodbe o Racku in Liji recimo tudi *Legendo o Jezusu v cirkusu*. Anica Černež, Vida Jeraj, Karel Širok, Radivoj Rehar v otroške pesmi vpletajo neobremenjeni tako otrokove igre, kakor živalski svet, mestno ali vaško okolje, socialno krizo, krščanske praznike itn. France Bevk zaključí drugi del romana o Lukcu (*Lukec išče očeta*) s praznovanjem božiča. Tone Seliškar

Bratovščino Sinjega galeba naseli v povsem krščanski otoški svet, a krščanski kontekst je v zgodbo naseljen povsem nevsiljivo. Avtorje in dela bi lahko še in še naštevali (antologija mladinske književnosti iz časa med obema vojnama je izšla letos pri Mladinski knjigi, prim. *Pionirji na promenadi* 2011).

Po drugi svetovni vojni pa se je z menjavo oblasti in političnega režima (meščanski kontekst medvojnega časa se je umaknil socializmu) družbena klima na Slovenskem tako zaostrila, da so iz literarnega kanona (iz beril, založniških programov, s knjižničnih polic) dokaj hitro zginila dela (pesmi, romani ...), ki tematizirajo krščanstvo in meščanstvo. Utihnili so tudi nekateri avtorji (Ljuba Prenner, Gustav Strniša idr.). Nekje izven pozornosti širše javnosti je ostajal tisti del (tudi novonastajajoče) religiozne literature, ki je bil namenjen verujočim in mu je bilo dovoljeno izhajanje. To so bili katoliški tiski zlasti nabožnega značaja (knjižne izdaje, revija *Ognjišče* itn.), ki pa, kot rečeno, niso imeli izrazitejšega javnega odmeva. Karantanija, Mohorjeva založba in še nekatere druge so v 90. letih sicer začele ponatiskovati mladinsko knjižno produkcijo iz časa med obema vojnama, a kakšne širše pozornosti te izdaje niso bile deležne. Tradicija netendencioznega sobivanja religiozne (krščanske) tematike in motivike v mladinski literaturi z vsemi ostalimi tematikami je bila prekinjena. In tako je to ostalo bolj ali manj do danes.

Negodovanja in nasprotovanja izborom nekaterih besedil za obvezno branje v šolah ali na tekmovanju iz materinščine (pred leti je bil kritik deležen izbor *Princeske z napako* Janje Vidmar, lani izbor romana *Na zeleno vejo* Andreja Predina ipd.), ki so, kot to sam razumem, povezana z ustreznostjo besedil za izbrano starostno stopnjo in jezikovno ter vsebinsko ustreznostjo glede na (krščanska) izhodišča nekaterih ugovarjalcev, bi v določeni meri najbrž lahko povezali z dogajanjem, ki sem ga na teh nekaj straneh opisoval.

Ker sta v slovenski duhovni tradiciji zaradi izbrisa religiozne motivike iz mladinske literature po drugi vojni Ciglerjeva *Sreča v nesreči* in Slomškova *Blaže in Nežica v nedeljski šoli* (vloga Martina Slomška pa se v zadnjih letih z beatifikacijo v slovenskem duhovnem prostoru še krepi) tako rekoč osrednji in ves čas živi referenci slovenske religiozne mladinske literature, tvorita ti dve knjigi najbrž osrednji vzorec za tovrstno pisanje. Mnoga besedila z religiozno tematiko, ki zapolnjujejo čas med zadnjo četrtino 19. stoletja in začetkom 50. let prejšnjega stoletja in ki tematizirajo in vpeljujejo religiozno tematiko in motiviko v zgodbo, v zgradbo literarnih likov itn. zgodbi prilagojeno (naravno) in netendenciozno, so iz tradicije izginila. Ne bralci ne učitelji jih ne poznajo. Prav tako sta se pozabili Stritarjeva dobronamerna kritika poodrasljenih otroških literarnih likov in preočitne tendence v literarnem delu ter njegovi pogledi na (krščansko) mladinsko literaturo. Zdi se, da obstaja v okviru mladinske literature z religiozno tematiko dandanes torej koncept nabožne literature iz sredine 19. stoletja, ki bralca zelo naravnost poučuje in vzgaja v krščanskih (katoliških) vrednotah.

Mogoče je prav to eden od razlogov (mogoče bistven) za ponavljajoča se prepiranja in nesposobnost iskanja konsenza med tistimi, ki izbirajo knjige, in tistimi, katerih otroci jih morajo brati.

Navedenke

Janez Cigler, 1977: *Sreča v nesreči*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Kondor 141).

Anton Martin Slomšek, 1991: *Blaže in Nežica v nedeljskejšoli*. Celje: Mohorjeva družba. [Reprint izdaje iz leta 1857.]

Valentin Stanič, 1971: *Pesme za kmete ino mlade ljudi*. Ur. Filip Fischer. Trst: La Editoriale Libreria.

Josip Stritar, 1955: Pogovori. V: *Zbrano delo*, 6. Ur. France Koblar. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Josip Stritar, 1956: Nekaj posebnega. V: *Zbrano delo*, 7. Ur. France Koblar. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Pionirji na promenadi: antologija slovenske mladinske književnosti med 1920 in 1948. Ur. Peter Svetina. Ljubljana: Mladinska knjiga (Kondor 336).